

Г. В. Заєць

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ)

Образи-символи лірики Володимира Ярошенка

Заєць Г. В. Образи-символи лірики Володимира Ярошенка. Стаття містить аналіз образів-символів у поетичних текстах Володимира Ярошенка. Досліджено їх значення щодо вираження авторської світоглядної позиції та виявлено національні особливості адаптації образів-символів у поезії митця. Розглянуто вплив етнопсихологічних чинників, стильового напрямку, індивідуально-авторських особливостей на творення і побудовання образів-символів у автора.

Ключові слова: образи, образи-символи, поезія, символізм, символи.

Заец А. В. Образы-символы лирики Владимира Ярошенко. Статья содержит анализ образов-символов в поэтических текстах Владимира Ярошенко. Исследованы их значение для выражения авторской мировоззренческой позиции и выявлены национальные особенности адаптации образов-символов в поэзии мастера. Рассмотрено влияние этнопсихологических факторов, стилистического направления, индивидуально-авторских особенностей на создание и построение образов-символов у автора.

Ключевые слова: образы, образы-символы, поэзия, символизм, символы.

Zaiets A.V. Images-symbols of lyrics of Volodymyr Yaroshenko. The article includes analysis of images-symbols in poetic texts of Volodymyr Yaroshenko. Their values on expression of the author's ideological position are studied and national adaptation features of images-symbols in the poetry of the artist are identified. The influence of ethno-psychological factors, stylistic direction, individual features of the author for creating and constructing images-symbols are considered.

Keywords: images, images-symbols, poetry, symbolism, symbols.

Передумови універсалізму художньої свідомості й глобалізму поетичного мислення в поезії склалися ще на початку ХХ століття й пов'язані не лише зі змінами у культурно-історичному розвитку суспільства, а й суто творчими процесами й методами художнього відображення картини світу. Одним із факторів, що забезпечують успішність художньої комунікації, когнітивну гармонію у сприйнятті нових образів, прототипове прочитання поетичного тексту, є відродження міфопоетичного способу мислення. За Є. Мелетинським, реміфологізація в епоху модерну виявляється в екстенсивному вживанні в поетичній творчості архетипних символів, образів й мотивів [2:10].

Так, у поезії символізму для поетичних образів, побудованих на метафорах-символах, характерним є відродження архетипних символів із міфології різних народів.

Поети-символісти намагалися описати світ обмеженою кількістю універсальних образів-символів, оскільки в них зберігаються вічні смисли, незмінні сутності, які не потребують переосмислення.

Учені давно зауважили, що деякі образи-символи, зазвичай архетипного походження, є глобальнішими і місткішими за інші, вони функціонують у всіх літературних епохах, визначаючи загальні настрої та проблеми того чи іншого періоду. Такі символи є своєрідними

сигналами часового, ментального, авторського бачення світу та етнічної приналежності митця. Будучи надепохальними і надзвичайно гнучкими, вони з кожним наступним втіленням набувають нових рис і властивостей, забарвлюються характеристиками епохи, стилістичного напрямку, індивідуальними особливостями характеру і світобачення автора, його манери письма. Науковці по-різному називають такі образи-символи: «знаки-симптоми», «знаки-сигнали», «символи-ключі», «маркери», «образи-стрижні», «ключові символи», «домінанти» тощо [7:186]. У нашому дослідженні ми будемо використовувати термін «образи-символи».

Аналіз образів-символів у художній творчості уможливило глибоко осягнути творчий феномен автора. Поетичний доробок Володимира Ярошенка наразі є малодослідженим явищем, реалізуючись в основному в поодиноких спробах інтерпретації окремих образів. Так, Н. Авраменко у науковій розвідці «Поезія українських символістів перших десятиліть ХХ століття в типологічних відповідностях з англо-американською символістською лірикою» [1] детально вивчила специфіку художнього світу українських символістів, зокрема В. Ярошенка, самотність їх поезій, своєрідність моделювання дійсності, здійснила аналіз міфопоетики їх творів у зіставленні зі зразками англійської поезії.

Образи розманіжених чоловіків розглянув

В. Левицький у науковій розвідці «Метаміфологія київського тексту» [4].

Окремим аспектам творчості В. Ярошенка приділялась увага в дослідженнях О. Бровко, Ю. Винничука, Д. Голди, В. Дмитренко, М. Довіної, М. Кабиш, Т. Калитенко, Ю. Коваліва, І. Крип'якевича, Я. Славутича, Ф. Якубовського.

Найбільш ґрунтовно творчість В. Ярошенка була осмислена П. Орликом у вступній статті «Від символізму до реалізму» до збірки вибраного «Степ» (1968 р.) [6], подана інформація у якій стала ґрунтом для подальших досліджень творчості митця.

Проте ґрунтовного дослідження образів-символів у поезії В. Ярошенка в сучасній літературознавчій науці немає, що й визначає актуальність досліджуваної проблеми. У поетичному доробку автор звертався до образів-символів, за допомогою яких презентував власну авторську інтерпретацію національних символів, тому мета статті полягає в аналізі образів-символів, звертаючи увагу на специфіку їх творення та побудову. Досягнення поставленої мети передбачає виконання низки завдань: виявити образи-символи у поезіях В. Ярошенка, дослідити їх значення для вираження авторської світоглядної позиції.

Поезія В. Ярошенка була зосереджена на певному колі символів, що походили з різних систем: народної поезії, релігійних і містичних, культурно-міфологічних джерел тощо. У творчості поета важливе місце займають символи, які набули значення архетипних – це символи *СОНЦЯ, МІСЯЦЯ, ВЕЧОРА, ВОДИ, РІЧКИ ДОРОГИ, МАНДРІВНИКА*.

Архетипи, перетворюючись на символи, виступають єднанням людини з усезагальним. Вони є своєрідними образами, що знаходяться на позасвідомій сходінці пізнання й замість чітких понять насичені яскравим емоційним змістом, які не мисляться, а споглядаються [5:12].

Усі образи В. Ярошенка несуть особливе міфологічно-філософське навантаження, що втілюється опосередковано через специфічні поетичні засоби, відображаючи мислення поета. Своєрідне бачення автором світу простежується в манері зображення астральних образів – *СОНЦЯ* та *МІСЯЦЯ*. Значне місце в поетичній системі митця посідає образ-символ *СОНЦЯ*. Розшифровуючи його, звернемо увагу на золотий колір, що є причетним до символіки образу-символу Сонця. Золотий колір – це колір астрального чоловічого вогню (саява, енергії), він спрямований на божественний порядок, на космічні закони і є знаком батьківської іпостасі Святої Трійці. Український менталітет усвідомлював роль астрального вогню в найрізноманітніших життєвих ситуаціях – боротьбі зі злом, підтримці у стражданні, відродженні. За допомогою золотої

барви, В. Ярошенко змальовує образ Сонця в його постійній ясності і животворчій теплоті: «*Сонце звисило на нивки / Золотенькі запаски...*» [11:116]. Тож перед поетичним світоглядом В. Ярошенка образ-символ Сонця постав з властивими йому значеннями: щастя, радість, добро, Бог. Проте, захід сонця символізує скорботу, печаль та страждання: «*Плакаймо, плакаймо, плакаймо: / Небо запалося трунами; / Похорон днини одплакуймо / Вечора чуйними лунами*» [9:16], «*Хтось сонце списом за край зачепив / І владно потяг за темний обрій, – / Огняну цілину, розіп'яв, роз'ятрив – / Недобрий*» [9:11].

Сонце для письменника було життєдайною силою, символічним утіленням божественного. Сонце заряджає енергією після важкої праці: «*Хочуть легені і кожна пора / Пити повітря і сонце пить... / Труд цілоденний, / Втіха і втома – / Хто мені це приділив?*» [11:114]. Глибинні корені цього символу відшукував митець у первісних уявленнях предків, тому парадигма образу-символу Сонця розглядається нами з урахуванням впливу архетипної пам'яті.

Сонце – символ Всевидячого божества; Вищої космічної сили; центру буття та інтуїтивного знання; осяяння; слави; величі; правосуддя; Матері Світу; Центру; Бога-Отця; Христа. У багатьох народів сонце визнається як найдавніше божество, тобто як символ верховної влади. Ще в XVI–XV ст. до н. е. в Єгипті сонце вважалося єдиним царем Всесвіту, а земний цар шанувався як сонячне божество [8:777]. Схоже трактування знаходимо в одній з поезій митця: «*Ударь мені в груди, о Сонце, удар! // Ти Бог всьому світу, – я сам собі царь...*» [9:23]. Цей символ яскравий, потужний і місткий. Він поєднує в собі язичницьке захоплення божеством сонця.

Сонце як джерело життя та тепла на землі – провідний образ у поетичному доробку Ярошенка: «*Сонця хтось жменями нарозкидав, / День такий теплий і босий.*» [11:102], «*День легкий, як шовкова тканина, / Затопився теплим теплим золотом...*» [9:10]. Образ-символ Сонця у творах митця завжди мав позитивну емоційну експресію. Сонце для поета було тим необхідним атрибутом пейзажу, на тлі якого розгорталося життя його ліричного героя: «*Переліски. Лан за ланом. Сонця золото... Жива... / Тільки рушив... а з дороги / Вже й оглянуло мені...*» [10:94].

У поезії В. Ярошенка зустрічається образ *СОНЯЧНОГО ВОГНЮ*, що реалізується у значенні пекучої сили всередині людини. Образ життя з постійним відчуття вогню всередині породжує створення образу – хлопчика палія.

Наш аналіз показав, що поет надає нових суб'єктивних значень символу Сонця.

Художня тканина лірики В. Ярошенка неначе пронизана сонячним промінням та енергією, у

більшості віршів спостерігається активна присутність та своєрідна інтерпретація солярних образів, мотивів, алюзій.

Надзвичайно містким і багатозначним у поезії В. Ярошенка є ще один астральний образ-символ – МІСЯЦЬ, котрий зустрічається у поетичній спадщині митця неодноразово. Навіть одна зі збірок поезій В. Ярошенка має назву «Луни».

Неодноразово втілення цього астрального образу в поетичних творах В. Ярошенка розкриваються через образи ВЕЧОРА та НОЧІ. Згідно з уявленням наших предків ніч – це найбільш важлива для життя людини часова доба. Але пізніше під впливом християнства ніч почала асоціюватися з темними силами, стала небезпечною. Тобто ніч стає чорною, злою та водночас могутньою. Прадавні українці вірили, що саме ніч дарує життя та приносить одужання хворому. Вона також часто асоціюється зі сном, смертю, символізує зубожіння, суспільну стагнацію. У В. Ярошенка ніч стає охоронцем чужих таємниць, опікуном закоханих: *«Під темною ковдрою ночі, / Забившись під самі крила, / – Хтось цілує груди дівочі / І темні овали тіла»* [9:30].

Магічність і містичність місячної ночі здавна звертали на себе увагу людей. Саме на нічний час припадала активність різноманітних духів – лісових, польових, водяних тощо. Найпоширенішими були повір'я про нічне життя русалок, мавок, водяних дів, котрі в слов'янській міфології трактуються як «богині земної води, які живуть на дні водоймищ; названі маленькі дівчатка, мертвнонароджені чи приспані матерями» [3:449].

Народні уявлення фіксуються у веснянці митця, де русалка вночі утопила молоду дівчину, яка відчувала небезпеку: *«Вийти у ніч, у садок найстрашніше, / Так, ніби хтось мене може спіткати...»* [9:32]. Місяць В. Ярошенка зобразив нічним світилом, володарем ночі, котрий бачить усе, що відбувається вночі: *«На вузліссі – при самому полі, / Де погнулись од вітру тополі, / І де місяць горбами прямує, – / Чиясь постать понуро чатує...»* [9:33]. Місяць стає свідком загибелі молодої дівчини, а також образ Місяця тут указує на безпорадність людини перед смертю.

У поезії «Вечорам травам – забавка» ці істоти згадуються бешкетними й причетними до темряви, котра накрила весь ліс: *«Вечорам травам – забавка – / Вітер жене в далину... / Чи потерчата чи мавки / Степову вкрали луно?»* [9:13].

У творенні образу Місяця у В. Ярошенка є домінуюче тло, на якому автор розгортає астральний образ – це степ, ліс, поле або гай: *«За лунами, луни й пів-луни, / Лісами, долинами, яром – / Розлогими хвилями суне / Глум над небодаром»* [9:10]; *«Хто папороть дивну зірве / І знайде зілля – розмаю, / Хто луни з корінням вирве / Глибокому*

гаю?...» [9:26]; *«На вузліссі – при самому полі, / Де погнулись од вітру тополі, / І де місяць горбами прямує, – / Чиясь постать понуро чатує...»* [9:33] тощо.

Місяць В. Ярошенком уподібнювався до ока: *«У небі – в фіялковій шкірі – / Горить половина ока...», «Червоне, яка рана – / Місяця око»* [9:56], яке є очевидцем усього, що відбувається вночі.

У поезії «На крутих його рогах» знаходимо рядки *«Похитнулося од ріг, / – Десь за обрій впало... / А скажений бик заліз, / Що аж луни встали»* [9:14], що приховують «алюзію на зодіакальний знак Тельця (Тура), зображуваного із сонцем між рогами, головного божества зодіаку протоукраїнців IV-III тис. до н.е.: в ньому народжувався Місяць і з нього починало свій річний цикл Сонце» [3:59].

У поезії «Сула» поет змальовує ще один образ-символ – ВОДА. Вода – джерело життя, одна з основних стихій Всесвіту, символ жіночого начала в природі, животворної матерії [8:311]. У всіх архаїчних культурах, у яких існував міф про прабатьків світу (небеса та землю), також знайшло відображення запліднення землі небесним сім'ям. Тому, земні джерела води – озера та ріки – наділяються здатністю дарувати достаток та плодючість [8:312]. У вірші «Сула» образ-символ РІЧКИ актуалізуються у декількох значеннях: рідне село, свідок людських страждань, Україна та український народ у роки війни та визвольних змагань. Використання поетом мариністичного символу є ознакою стилістичного напрямку, адже образ річки належать до топосів модерністичної літератури; окрім того, В. Ярошенко наділяє даний образ національними рисами, відтворює у ньому не лише універсальні, загальнолюдські проблеми, а й політичну ситуацію в Україні.

Наступним символом у поезії є образ ДОРОГИ.

Характерно, що символ Дороги у поезії найчастіше стосується реального життєвого шляху ліричного героя і дороги його духу. Суто національними є топоси, що характеризують дорогу: річка, поле, переліски, лани, безмежний степ, перепел, козак тощо. Вони яскраво презентують, доповнюють і увиразнюють символ Дороги автора, роблять його властиво національним. Дорога у В. Ярошенка, зазвичай, «сільська». Це і не дивно, тому що поет народився в селі, дуже його любив, і присвятив безліч віршів рідному селу.

Типово модерністськими є образ МАНДРІВНИКА у В. Ярошенка, мотивація та напрямок його руху. Це, зазвичай, мандрівник-самітник – один на важкій тернистій дорозі життя. Він прагне втекти від села до міста: *«Дядько очі мудро брижить / І хитрує навпростець: / – Що ж, товариш? // Хоч і пішки, / А тікаєш од села? – // І ревниво з-під пошмишки / Тінь образи розцвіла: – /*

Город більший? Город кращий? // Там не колеться стерня?» [11:95]; від ворожого світу до якоїсь вищої мети, нерідко – смерті: «Тинню за мною будеш іти / Аж до кінця: / Нам із тобою не набрести / Вже на сонця. // Нам із тобою вже танцювать / Танок мерців: / Кістю сухою лязгать – клепать / В брамі Кінців» [10:39]. Мандрівник у поезіях митця, зазвичай, дивиться назад, озирається й аналізує пройдений відтинок шляху, рідше –

зазирає вперед, у майбутнє.

Але навіть у таких загальнолюдських символах, як Сонце, Місяць, Вечір, Вода, Річка, Дорога, Мандрівник, ужитих у поезії В. Ярошенка, ми помічаємо яскраве відбиття традиційної української символіки та індивідуально-авторського бачення, викликаного історичними подіями та соціальними чинниками.

Література

1. Авраменко Н. В. Поезія українських символістів перших десятиліть ХХ століття в типологічних відповідностях з англо-американською символістською лірикою. Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.05 / Н. В. Авраменко; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2002. – 18 с.
2. Венедиктова Т. Обретение голоса: Американская национальная поэтическая традиция / Т. Венедиктова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 151 с.
3. Войнович В. Українська міфологія / В. Войнович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
4. Левицький В. Метаміфологія Київського тексту / В. Левицький // Житомирські літературознавчі студії. 2013. – Вип. 7. – С. 120–131. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gls_2013_7_17
5. Новикова М., Шама І. Символіка в художественном тексте: символіка пространства / М. Новикова, І. Шама. – Запорожжє: Вергил, 1996. – 231 с.
6. Орлик П. Від символізму до реалізму // Ярошенко Володимир. Степ: Поезії. – К.: Дніпро, 1968. – 120 с.
7. Осадко Г. Знакові символи як стильові доміанти творчості Петра Карманського // Міжнародні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій. Монографія / За редакцією Р. Гром'яка. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2005. – С. 174–227.
8. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. – 5-е вид. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. – 912 с.
9. Ярошенко В. Луни. Поезій книга друга / В. Ярошенко. – К.: Товариство українських письменників, 1919. – 71 с.
10. Ярошенко В. Світогінь: поезії / В. Ярошенко. – К.: Сяйво, 1918. – 49 с.
11. Ярошенко В. Степ / В. Ярошенко. – К., Дніпро, 1968. – 120 с.